

Maciej KARCZEWSKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań

SYSTEM KONTROLI I REGULACJI MIĘDZYNARODOWEGO HANDLU UZBROJENIEM

Międzynarodowy handel bronią na dużą skalę jest zjawiskiem od dawna obecnym w stosunkach międzynarodowych. Obrót uzbrojeniem i technologiami wojskowymi stanowi złożoną i skomplikowaną materię angażującą zarówno interesy gospodarcze, jak i polityczne państw. Przemysł zbrojeniowy stanowi istotną i wpływową gałąź gospodarki narodowej, która dąży do poszerzania rynków zbytu i maksymalizacji zysków. W dobie kryzysu finansowego, którego konsekwencją są m.in. cięcia w budżetach obronnych, eksport uzbrojenia stanowi szansę na zachowanie linii produkcyjnych i technologicznych najważniejszych systemów uzbrojenia. Sprzedaż broni za granicę pozwala na powstrzymanie procesu kurczenia się tego sektora, w tym na zachowanie tysięcy miejsc pracy.

Międzynarodowy handel uzbrojeniem skupia w sobie również interesy polityczne. Państwa traktują eksport technologii wojskowych jako istotne narzędzie swojej polityki zagranicznej. Jest to jeden ze sposobów na zawiązywanie i podtrzymywanie sojuszy oraz skuteczna metoda wpływania na układy sił w kluczowych regionach świata. Transfery nowoczesnego uzbrojenia potrafią zachwiać równowagą strategiczną w zapalnych obszarach globu, a także przyczynić się do eskalacji konfliktów oraz wyścigu zbrojeń. Problem ten dotyczy zarówno ciężkiego uzbrojenia, jak i broni lekkiej, która w istotny sposób wpływa na sytuację bezpieczeństwa w wielu regionach Afryki i Ameryki Łacińskiej. Eksportowana broń może ponadto posłużyć do działań naruszających elementarne prawa człowieka oraz doprowadzić do zbrodni wojennych i ludobójstwa.

Istotnym problemem pozostaje również nielegalny handel bronią. „Czarny rynek” uzbrojenia stanowi zasadnicze źródło zaopatrzenia dla organizacji terrorystycznych oraz wszelkiego rodzaju pozarządowych grup zbrojnych stwarzających zagrożenie dla ładu i bezpieczeństwa na świecie. Uzbrojenie konwencjonalne może stanowić w ich rękach równie skuteczne narzędzie przemocy co broń chemiczna i biologiczna. Nielegalny obrót uzbrojeniem staje się coraz częściej domeną zorganizowanych grup przestępczych, które traktują ten proceder na równi z handlem narkotykami oraz innymi formami aktywności przestępczej.

Międzynarodowy handel uzbrojeniem stanowi więc bardzo złożoną i obszerną materię, której treść kształtują czynniki gospodarcze oraz polityczne, a także względy bezpieczeństwa. Broń jest specyficznym produktem eksportowym, który powinien być wyjęty spod swobodnego obrotu gospodarczego kształtowanego prawami rynku. Z tego względu większość państw i organizacji międzynarodowych dąży do stworzenia systemu regulacji, które pozwoliłyby im na skuteczną kontrolę tego sektora.

System regulacji międzynarodowego handlu bronią obejmuje zarówno uregulowania wewnętrzne państw, jak i inicjatywy międzynarodowe w postaci traktatów oraz porozu-

mięń międzypaństwowych nieposiadających charakteru prawnomiędzynarodowego. Ważną rolę pełni w nim również Organizacja Narodów Zjednoczonych, która zapewnia istotne narzędzia w tym względzie. Wszystkie elementy tego systemu cechuje różny poziom efektywności. Społeczność międzynarodowa nie wypracowała jeszcze globalnego reżimu prawnego regulującego handel bronią na wzór układu o nieprolifracji broni jądrowej (NPT). Brak reżimu międzynarodowego regulującego handel uzbrojeniem konwencjonalnym znacząco osłabia wysiłki na rzecz kontroli zbrojeń i rozbrojenia.

EMBARGO RADY BEZPIECZEŃSTWA ONZ NA BRONĀ

ONZ odgrywa obecnie kluczową rolę w procesie utrzymywania i umacniania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Organa tej organizacji dysponują w tym celu szeregiem instrumentów, spośród których na pierwszym miejscu wymienić należy prawo stosowania sankcji¹. Prawo to jest domeną Rady Bezpieczeństwa, która po stwierdzeniu istnienia zagrożenia lub naruszenia pokoju może, na podstawie art. 41 Karty Narodów Zjednoczonych, podjąć działania „niewymagające użycia siły zbrojnej” na rzecz przywrócenia porządku międzynarodowego. Termin ten obejmuje szerokie spektrum sankcji, spośród których najczęściej stosowaną formą jest embargo na sprzedaż uzbrojenia do państw, organizacji lub indywidualnych osób wymienionych w rezolucji RB².

Embargo na broń oznacza całkowity lub częściowy zakaz transferu uzbrojenia. Może ono obejmować wszelkie rodzaje uzbrojenia oraz sprzętu wojskowego lub skupiać się na wybranych typach³. Ten rodzaj embargo jest obecnie podstawową i najczęściej stosowaną przez RB ONZ sankcją w celu utrzymania lub przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa. Jak słusznie ujął to Gareth Evans, embargo na dostawy broni, jako pojedynczy środek o charakterze sankcji, zawsze wydawało się „atrakcyjne z racji jasnej demonstracji międzynarodowej troski”⁴. Sankcja ta stanowi również punkt wyjścia dla innych form regulacji międzynarodowego handlu bronią i jest jednocześnie wyznacznikiem tego, co jest i co nie jest w tym względzie legalne.

W okresie zimnowojennym niemilitarne sankcje RB ONZ nie znajdowały szerokiego zastosowania. W ciągu prawie 45 lat funkcjonowania ONZ embargo na dostawy broni, jak również inne rodzaje sankcji, wprowadzono w życie jedynie w dwóch przypadkach. Po raz pierwszy embargo na broń zastosowano wobec władz Rodezji w 1966 r.

¹ Termin ten po raz pierwszy wprowadził Pakt Ligi Narodów. Przewidywał on dwie formy sankcji: militarne i gospodarcze. Sankcji militarnych nigdy nie zastosowano. Sankcje ekonomiczne były z kolei bardzo nieskuteczne. Przykładem w tym względzie są sankcje, jakie LN podjęła przeciwko Włochom, w związku z agresją tego państwa na Etiopię. R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005, s. 312.

² Art. 41, *Karta Narodów Zjednoczonych, San Francisco 26 czerwca 1945*, w: *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, red. A. Przyborowska-Klimczak, Lublin 2006.

³ R. Bierzanek, J. Symonides, op. cit., s. 377.

⁴ G. Evans, *Agenda dla pokoju. Agenda globalna na lata dziewięćdziesiąte i następne*, Warszawa 1994, s. 165.

Embargo na Republikę Południowej Afryki wprowadzono w roku 1977, by znieść je ostatecznie w roku 1994. W obu przypadkach Rada Bezpieczeństwa uznała politykę apartheidu rządów tych państw za zagrożenie dla pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Wydane w stosunku do tych państw rezolucje wzywały wszystkich członków organizacji do bezwarunkowego zaprzestania dostaw na ich terytorium wszelkiego rodzaju uzbrojenia i amunicji⁵.

Upadek systemu bipolarnego na świecie pozwolił Radzie Bezpieczeństwa na dużo swobodniejsze stosowanie sankcji jako instrumentu pomagającego w przywracaniu pokoju i bezpieczeństwa. Po roku 1989 można zaobserwować znaczący wzrost częstości, z jaką RB decydowała się na wprowadzenie embarga na dostawy broni. Wraz z nim ewoluowało podejście społeczności międzynarodowej do tego problemu. W okresie między rokiem 1990 a 2006 RB ONZ zastosowała obligatoryjne embargo na broń aż w 27 przypadkach. Embargo nieobligatoryjne zastosowana jedynie dwa razy. Sankcje te dotyczyły zarówno państw, jak i pozarządowych grup zbrojnych czy organizacji terrorystycznych⁶.

Embargo na broń jako element sankcji wyrażonej w treści rezolucji RB ONZ może przybierać różne formy w zależności od określonych uwarunkowań. Może ono mieć charakter obligatoryjny bądź nieobligatoryjny. Ta ostatnia forma stanowi swoisty apel do państw, by te zaprzestały dostarczania broni na terytoria objęte embargiem. Embargo nieobligatoryjne ma charakter czysto symboliczny i z tego względu wykazuje się niską skutecznością. Embargo obligatoryjne stanowi natomiast wyraźny zakaz dostarczania uzbrojenia państwowemu poddanym embargu⁷. Biorąc pod uwagę zasięg obowiązywania sankcji można wyróżnić embargo: a) całościowe (blanket), które obejmuje całe terytorium państwa lub kilku państw; b) selektywne (selective) nałożone na określoną część terytorium państwa (np. region Darfur); c) globalne (global) nakładane najczęściej na poszczególne organizacje terrorystyczne oraz powiązane z nimi osoby bez względu na miejsce ich przebywania⁸.

Podstawowym celem krótkoterminowym sankcji w postaci embarga jest uniemożliwienie transferów uzbrojenia na obszary, które ono obejmuje. Jego skuteczność zależy przede wszystkim od zdolności obchodzenia sankcji przez państwa lub grupy objęte embargiem oraz współpracujące z nimi podmioty. Analizując ten problem należy więc wziąć pod uwagę takie czynniki jak: a) istniejący arsenał broni i amunicji; b) zdolności produkcyjne rodzimego przemysłu zbrojeniowego; c) dostęp do czarnego rynku uzbrojenia; d) inne sankcje towarzyszące (transportowe, finansowe itp.); e) aktualne zapotrzebowanie na określone rodzaje uzbrojenia⁹. W celu zwiększenia skuteczności embarga Rada Bezpieczeństwa stara się wypracować efektywny system monitorowania

⁵ Z. Yihdego, *Arms trade and international law*, Oxford 2007, s. 105.

⁶ D. Fruchart, P. Holtom, S. Wezeman, D. Strandow, P. Wallensteen, *United Nations arms embargoes. Their impact on arms flows and target behavior*, SIPRI 2007, s. 4–5.

⁷ Zakaz ten oparty jest o treść art. 2 ust. 5 Karty Narodów Zjednoczonych, który wyraźnie wskazuje, iż członkowie ONZ mają obowiązek powstrzymania się od „udzielania pomocy jakiegokolwiek państwu, przeciwko któremu Organizacja zastosowała akcję prewencji lub przymusu”. Art. 2 ust. 5, Karta Narodów Zjednoczonych, San Francisco 26 czerwca 1945, op. cit.

⁸ S. Wezeman, P. Wallensteen, *United Nations...*, op. cit., s. 2–3.

⁹ Ibidem, s. 5.

i implementacji sankcji. Najczęściej polega to na powoływaniu specjalnych komitetów (UN Sanctions Committee), których zadaniem jest implementacja embarga na broń, jak i innych form zastosowanych sankcji oraz regularne sporządzanie raportów dotyczących ich naruszeń. Informacje związane z implementacją sankcji komitet pozyskuje głównie od innych państw-członków ONZ, organizacji regionalnych bądź od stacjonujących na terenach objętych embargiem Sił Pokojowych ONZ. Specjalną rolę w tym względzie spełniają specjaliści inspektorzy monitorujący (UN Sanctions Monitors) rozlokowani w regionie. W wyjątkowych przypadkach powołuje się dodatkowo niezależne grupy lub panele eksperckie (ang. UN Panel of Experts), których dodatkowym zadaniem jest udzielanie rekomendacji komitetom co do zmian w systemie monitorowania¹⁰.

Szczególnie skomplikowaną materią pozostaje kwestia pociągania do odpowiedzialności państw lub indywidualnych osób, tudzież firm, łamiących embargo na dostawy broni. Kwestia ta jest kluczowa dla efektywnego funkcjonowania sankcji międzynarodowych. Istnienie skutecznych procedur dyscyplinujących stanowić powinno zasadniczy środek odstrasżający przed łamaniem prawa. W przypadku bezpośredniej odpowiedzialności rządów państw istnieje przekonanie, że najlepszym tego typu środkiem jest możliwość automatycznego przeniesienia sankcji na państwo łamiące prawo. Taka możliwość mogłaby być włączona w formie dodatkowego paragrafu do tekstu rezolucji Rady Bezpieczeństwa. Podjęcie sankcji przeciwko państwu naruszającemu prawo musiałyby być poprzedzone stwierdzeniem zaistnienia takiego faktu przez stosowne komitety. Ostateczną decyzję w tej sprawie zatwierdzałyby RB ONZ¹¹. Jednak w dotychczasowej praktyce tego typu procedura nie została nigdy wykorzystana.

Sankcje w postaci embarga na dostawy broni są podstawowym instrumentem regulującym i ograniczającym międzynarodowy handel uzbrojeniem. W prawie międzynarodowym brakuje jednak odpowiednich mechanizmów, pozwalających na skuteczną implementację decyzji RB ONZ. Skuteczność sankcji zależy przede wszystkim od wysiłku i dobrej woli poszczególnych państw i organizacji międzynarodowych.

REJESTR UZBROJENIA KONWENCJONALNEGO ONZ (UNROCA)

Państwa postrzegają eksport uzbrojenia jako ważny element prowadzonej przez siebie polityki zagranicznej i bardzo rzadko wyzbywają się nawet części kompetencji w tym względzie, na rzecz porozumień ponadnarodowych. Jednak spłot szeregu okoliczności doprowadził do stworzenia pierwszego w post-zimnowojennej rzeczywistości mechanizmu kontroli handlu uzbrojeniem w postaci Rejestru Broni Konwencyjnej

¹⁰ Ibidem, s. 36, 52–54.

¹¹ G. Evans, op. cit., s. 173. Pierwszą osobą fizyczną skazaną za łamanie embarga na broń RB ONZ był holenderski przedsiębiorca Guus van Kouwenhoven. Nielegalnie dostarczał uzbrojenie do Liberii za co holenderski sąd pierwszej instancji skazał go na 8 lat więzienia w czerwcu 2006 roku. Najbardziej znany handlarz bronią Wiktor But został aresztowany w Tajlandii w 2008 r. Postawione mu zarzuty dotyczą jednak wyłącznie wspierania kolumbijskiej organizacji terrorystycznej FARC, a nie łamania embarga ONZ. D. Farah, S. Braun, *Handlarz śmierci*, Warszawa 2008, s. 203, 323–329.

(UNROCA) funkcjonującego pod auspicjami ONZ¹². Wydarzeniem uzasadniającym decyzję o jego powołaniu była agresja armii irackiej na Kuwejt w kwietniu 1990 roku. Nagromadzony przez lata wojny z Iranem arsenał posłużył nieprzewidywalnemu dyktatorowi do zbrojnej napaści na suwerenne państwo. Społeczność międzynarodowa uznała wtedy potrzebę stworzenia mechanizmu pozwalającego na monitorowanie przepływu uzbrojenia w skali międzynarodowej. Rejestr ma w zamyśle stanowić swoisty system wczesnego ostrzegania przed zagrożeniem niekontrolowanej i zagrażającej bezpieczeństwu międzynarodowemu akumulacji arsenałów broni konwencjonalnej o charakterze ofensywnym w najbardziej zapalnych regionach świata¹³.

Zdecydowano, że formuła działania rejestru opierać się będzie na nieobowiązkowym, dobrowolnym, corocznym przedkładaniu raportów zawierających podstawowe dane dotyczące ilości wyeksportowanego lub/i sprowadzonego przez państwo uzbrojenia. 9 grudnia 1991 roku Zgromadzenie Ogólne przegłosowało rezolucję nr 46/36L powołującą Rejestr Uzbrojenia Konwencjonalnego ONZ (ang. United Nations Register of Conventional Arms). Rejestr zaczął funkcjonować od 1 stycznia 1992 roku. Pierwsze raporty zawierające dane za poprzedni rok kalendarzowy zaczęły spływać do Sekretariatu ONZ, odpowiedzialnego za kwestie administracyjno-techniczne, z początkiem kwietnia 1993 roku¹⁴. W tekście rezolucji ZO cele inicjatywy ujęto w następujących punktach: a) rejestr ma stanowić główny środek budowy zaufania (CBM) w odniesieniu do broni konwencjonalnej; b) rejestr ma przyczynić się do redukcji i ograniczenia skali międzynarodowego handlu bronią; c) rejestr ma zapobiegać nielegalnym bądź ukrywanym transferom uzbrojenia; d) rejestr ma pokazywać i minimalizować negatywny wpływ handlu bronią na gospodarkę państw rozwijających się; e) rejestr ma w konsekwencji przyczynić się do obniżenia wydatków na zbrojenia na świecie. W tekście podkreślono również prawo państw do nabywania uzbrojenia w ilości potrzebnej do skutecznej obrony własnego terytorium przed potencjalnym agresorem¹⁵.

Początkową nieufność państw wobec tej inicjatywy przełamał jej dobrowolny i nieobligatoryjny charakter. Stanowi on jednocześnie największą słabość tej instytucji. W konsekwencji bowiem brak jest mechanizmów kontroli autentyczności udzielanych przez państwa informacji. Jedynym sposobem, dzięki któremu można zweryfikować dane jest tzw. mechanizm „cross-checking”, czyli porównywanie danych dostarczanych

¹² Koncepcja stworzenia takiego rejestru narodziła się w okresie międzywojennym. Przyjęty w 1919 roku Pakt Ligi Narodów zawierał pewne regulacje w tym względzie. Artykuł 23(d) powierzał organom LN ogólny nadzór nad handlem bronią i amunicją prowadzonym przez członków organizacji, którzy zobowiązani byli dostarczać wszelkich potrzebnych informacji w tym względzie. W 1925 roku opublikowano pierwszy „Rocznik Statystyczny” (Yearbook) LN zawierający m.in. dane dotyczące wartości i ilości eksportowanego i importowanego uzbrojenia. Informacje te przygotowywano w oparciu o narodowe dane statystyczne. Rocznik wydawano do roku 1938. Do tego czasu obejmował on 60 państw oraz 64 kolonie, protektoraty i terytoria mandatowe. Wraz z wybuchem II wojny światowej wydawania rocznika zaprzestano. Patrz: E. Laurance, S. Wezeman, H. Wolf, *Arms watch: SIPRI report on the first year of the UN Register of Conventional Arms*, „SIPRI Research Report” 1993, No. 6, s. 5–6.

¹³ S. Wezeman, *The future of the United Nations Register of Conventional Arms*, „SIPRI Policy Paper” 2003, No. 4, s. 2.

¹⁴ E. Laurance, S. Wezeman, H. Wolf, *Arms watch...*, op. cit., s. 7–8.

¹⁵ S. Wezeman, *The future...*, op. cit., s. 1.

zarówno przez importera, jak i eksportera. Często jednak bywa i tak, że zarówno importer, jak i eksporter, nie odnotowują w swoich raportach tych samych dostaw. Stało się tak w roku 1994, gdy dostawa trzech myśliwców F-16 z USA do Danii nie została opisana w raportach obu państw. Dużo poważniejszym tego typu przypadkiem była sprawa dostaw rosyjskiego uzbrojenia do Armenii w latach 1993–1996. W ciągu trzech lat do tego kraju trafiła duża ilość broni pancерnej oraz środki artylerii rakietowej. Żadne z państw nie zgłosiło tych dostaw w swoich corocznych raportach dla UNROCA¹⁶. Należy jednak przyjąć, że jakiegokolwiek próby wymuszenia na państwach zaakceptowania mechanizmów kontrolnych skutkować mogą ich rezygnacją z udziału w rejestrze.

Do połowy roku 1997 w UNROCA uczestniczyły 84 państwa, zaś do końca roku 1998 liczba ta powiększyła się do 93 państw. Patrząc jednak na udział w inicjatywie poszczególnych regionów sytuacja przedstawia się mniej optymistycznie. W danych za rok 1998 największy poziom aktywności w rejestrze wykazywały państwa należące do OBWE, państwa Ameryki Łacińskiej oraz większość państw azjatyckich. Bardzo niski poziom uczestnictwa notowano wśród państw najbardziej zapalnych regionów Bliskiego Wschodu oraz Afryki. Obecnie 171 państw co najmniej raz od 1992 roku złożyło swój raport nt. importu i eksportu broni do Rejestru Uzbrojenia Konwencyjnego ONZ. Niestety, wiele z państw uczestniczących w rejestrze przedkłada swoje raporty dosyć nieregularnie, co obniża wartość tych informacji¹⁷.

Utworzenie Rejestru Uzbrojenia Konwencyjnego ONZ przez wielu postrzegane było jako pierwszy krok do utworzenia ściślejszego reżimu międzynarodowego dotyczącego handlu bronią konwencyjną, podobnego do tego jaki funkcjonuje w zakresie rozprzestrzeniania broni jądrowej czy chemicznej. Wymagałoby to jednak globalnego kompromisu w tej sprawie, którego jak dotąd nie udało się wypracować.

POROZUMIENIE Z WASSENAAR (WA)

Preferowaną przez państwa formą międzynarodowej kontroli i regulacji handlu bronią są luźne porozumienia międzypaństwowe, których zapisy pozbawione są skutków prawnych. Mają one na celu koordynację działań w zakresie polityki eksportowej oraz harmonizację procedur w zakresie handlu uzbrojeniem. Przykładem funkcjonowania takiej formuły jest Porozumienie z Wassenaar ds. Kontroli Eksportu Broni Konwencyjnej i Technologii Podwójnego Zastosowania (ang. Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-use Goods and Technologies).

Poprzednikiem Porozumienia z Wassenaar (WA) był Komitet koordynacyjny ds. wielostronnej wymiany handlowej (COCOM), stanowiący narzędzie ograniczające przepływ nowoczesnych technologii wojskowych do państw tzw. bloku wschodniego

¹⁶ SIPRI Yearbook 1998. *Armaments, disarmament and international security*, Oxford 1998, s. 27.

¹⁷ Ibidem, s. 23, *Transparency in Armaments. Reporting to the United Nations Register of Conventional Arms*, Office for Disarmament Affairs United Nations, New York 2011, passim, <http://www.un.org/disarmament/convarms/Register/DOCS/20111013RegisterFactsheet.pdf> (5.10.2011).

w latach zimnej wojny. COCOM został powołany do życia w roku 1949 z inicjatywy Stanów Zjednoczonych. Skupiał państwa NATO, Australię i Japonię. Miał całkowicie nieformalny charakter. Nie istniał żaden dokument czy akt prawny, regulujący działanie komitetu. Od początku sposób i kierunek działania kształtowany był przez USA. COCOM miał za zadanie utrzymywanie technologicznej luki pomiędzy Wschodem i Zachodem w rozwoju nowoczesnych rodzajów uzbrojenia. To zimnowojenne narzędzie okazało się bardzo skuteczne w swoim działaniu i wykształciło dobrze działające procedury współpracy między państwami. Reżim COCOM opierał się na listach kontrolnych. Listy te zawierały pozycje eksportowe, których wywóz do określonych państw miał być zakazany przez członków komitetu. Skład tych list podlegał negocjacom. Sekretariat COCOM, nadzorujący jego funkcjonowanie, skupiał ok. 30 osób i znajdował się w ambasadzie USA w Paryżu. Listy proskrypcyjne były tajne i nigdy nie zostały ujawnione¹⁸.

W listopadzie 1993 roku grupa 23 państw skupionych w COCOM podjęła decyzję o rozwiązaniu komitetu. Postanowiono jednocześnie o powołaniu, w jego miejsce, nowego ciała z dniem 24 marca 1994 roku, gdy ustalenia COCOM miały ostatecznie wygasnąć. Negocjacje w tej sprawie znacznie się jednak przedłużyły. Stało się tak głównie za sprawą sprzeciwu Stanów Zjednoczonych wobec przyjęcia Rosji do nowego ugrupowania. Sprzeciw ten był związany z umową, jaką Związek Radziecki zawarł z Iranem w roku 1989, a która miała obowiązywać do roku 1999. Umowa wiązała się z zakupami radzieckiego uzbrojenia oraz budową elektrowni atomowej w Buszerze. Tę sporną kwestię pomiędzy oboma państwami ostatecznie rozstrzygnięto w czasie obrad wspólnej komisji. W myśl porozumienia Rosja zobowiązała się nie dostarczać broni do Iranu. Dzięki temu po dwóch latach negocjacji, 18 grudnia 1995 roku, w miejscowości Wassenaar niedaleko Hagi delegacje 28 państw, w tym Rosji, podpisały deklarację o utworzeniu nowego porozumienia dotyczącego kontroli eksportu uzbrojenia i technologii podwójnego zastosowania. W przeciwieństwie do COCOM Porozumienie z Wassenaar (WA) ma charakter otwarty. Warunkiem przystąpienia do niego jest posiadanie odpowiednich uregulowań w kwestii kontroli eksportu uzbrojenia oraz zobowiązanie się do przestrzegania innych reżimów międzynarodowych, takich jak Układ o Nieprolifracji Broni Jądrowej (NPT). Państwo aspirujące do udziału w Porozumieniu z Wassenaar musi również uzyskać akceptację wszystkich jego dotychczasowych członków¹⁹. W czasie drugiego posiedzenia plenarnego WA w 1996 roku delegacje 33 państw uzgodniły jakie cele powinny przyświecać porozumieniu oraz umówiły się, co do kwestii techniczno-proceduralnych. Cele nowego porozumienia zakładają: a) działanie na rzecz większej transparentności i odpowiedzialności w odniesieniu do międzynarodowego handlu uzbrojeniem i technologiami wojskowymi; b) zapobieganie transferom broni do państw, które mogą wykorzystać ją w sposób niezgodny z prawem międzynarodowym; c) przeciwdziałanie zagrożeniom dla pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego, wynikającym z transferów uzbrojenia (z zastrzeżeniem, że działania te nie mogą: – być wymierzone przeciwko jakiemukolwiek państwu, – utrudniać

¹⁸ I. Davis, *The regulation of arms and dual-use exports. Germany, Sweden and the UK*, Oxford 2002, s. 32–33.

¹⁹ *SIPRI Yearbook 1996. Armaments, disarmament and international security*, Oxford 1996, s. 6–9.

realizację zawartych w dobrej wierze transakcji handlowych, – odmawiać państwom prawa do nabywania uzbrojenia potrzebnego im do skutecznej obrony swojego terytorium); d) zapewnianie wymiany informacji wywiadowczych, na zasadzie dobrowolności oraz koordynowanie i harmonizowanie narodowych uregulowań eksportowych; e) zapraszanie do współpracy nowych państw po spełnieniu przez nie odpowiednich kryteriów²⁰.

Nieoficjalnie Porozumienie z Wassenaar określane jest jako inicjatywa mająca przede wszystkim zapobiec transferom uzbrojenia i nowoczesnych technologii wojskowych do tzw. państw zbójceckich (ang. *rogue states*, *pariah states*), za które uważano ówczesnie takie państwa jak Irak, Iran, Libia czy Korea Północna. Jednym z ciekawszych przykładów działania WA jest zgoda państw co do zaostrzonych procedur eksportu przenośnych raketowych zestawów przeciwlotniczych (MANPADS, ang. *Man-Portable Air Defense Systems*) zawarta pomiędzy członkami porozumienia w 2003 roku. Uzgodniono, że decyzje dotyczące eksportu tego rodzaju uzbrojenia zapadać będą na najwyższym szczeblu decyzyjnym i z pominięciem jakichkolwiek pośredników w handlu bronią²¹.

Porozumienie z Wassenaar, mimo swojego luźnego charakteru, pozostaje bardzo ważnym elementem w globalnym systemie regulacji i kontroli handlu uzbrojeniem. Opiera się głównie na koordynacji działań ze strony największych eksporterów i nie narzuca członkom żadnych sztywnych rozwiązań. Na podobnej zasadzie funkcjonuje Reżim Kontroli Technologii Raketowych (ang. *Missile Technology Control Regime*). Inicjatywy tego typu nie są jednak w stanie skutecznie pełnić roli globalnego regulatora w zakresie międzynarodowego handlu uzbrojeniem. Luki w tym względzie, z różnym powodzeniem, próbują wypełnić umowy i porozumienia o zasięgu regionalnym.

REGULACJE O ZASIĘGU REGIONALNYM

Bardzo ważnym elementem globalnego systemu regulacji handlu uzbrojeniem są inicjatywy o charakterze regionalnym. Uwzględniają one specyfikę wybranych części świata i pozwalają na lepszą koordynację działań poszczególnych państw. Wiele z tych inicjatyw podejmowanych jest pod auspicjami organizacji regionalnych.

Spośród funkcjonujących obecnie regulacji międzynarodowych o charakterze regionalnym na szczególną uwagę zasługuje reżim wypracowany w ramach Unii Europejskiej. Od czasów traktatów rzymskich kwestie związane z handlem bronią i technologiami wojskowymi należały do wyłącznej kompetencji państw²². Jednak na

²⁰ I. Davis, op. cit., s. 34–36.

²¹ *SIPRI Yearbook 2007. Armaments, disarmament and international security*, Oxford 2007, s. 627–637. Impulsem dla tych działań była próba zamachu terrorystycznego na samolot izraelskich linii lotniczych w Mombasie z listopada 2002 roku. Maszyna przewożąca turystów wracających z wakacji do Izraela została ostrzelana przy pomocy przenośnego zestawu raketowego. Próba ta, choć nieudana, udowodniła, iż broń tego typu może stanowić, w rękach terrorystów, poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa cywilnego transportu lotniczego. T. Shanker, *Terror in Africa. Security concerns. Ideal terror weapons: portable, deadly, plentiful missiles*, „New York Times”, 29.11.2002.

²² „[...] każde Państwo Członkowskie może podejmować środki, jakie uważa za konieczne w celu ochrony podstawowych interesów jego bezpieczeństwa, a które odnoszą się do produkcji lub

pewnym etapie integracji państwa jednoczącej się Europy podjęły wysiłek większej niż dotychczas kooperacji w zakresie regulacji i kontroli eksportu broni konwencjonalnej. Wpływ na ten proces miały trzy czynniki. Po pierwsze, postępująca konsolidacja i internacjonalizacja europejskiego przemysłu zbrojeniowego wymusiła racjonalne rozwiązania w kwestii jednolitych procedur eksportowych. Po drugie, w polityce europejskiej coraz większą rolę zaczęły odgrywać przesłanki etyczne związane z ochroną praw człowieka na świecie. Po trzecie, na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych wiele europejskich koncernów zbrojeniowych uwikłanych było w szereg skandalu na tle nielegalnego obrotu uzbrojeniem (m.in. afera Boforsa)²³.

Wymienione czynniki przesądziły o powołaniu przez Radę UE specjalnej Grupy Roboczej ds. Eksportu Broni Konwencjonalnej (COARM) w 1991 roku. Grupa ta miała za zadanie porównać ze sobą regulacje obowiązujące w każdym z państw członkowskich, a następnie zbadać możliwość ich konwergencji. Grupa COARM sformułowała również listę ośmiu kryteriów, których spełnienie powinno warunkować każdą transakcję związaną z handlem bronią. Kryteria te były powiązane m.in. z ochroną praw człowieka, stabilnością regionalną oraz sytuacją gospodarczą odbiorcy. W 1998 roku Rada UE oficjalnie przyjęła owe kryteria w formie wspólnej deklaracji w ramach WPZiB²⁴. Dokument występujący pod nazwą Kodeksu Postępowania UE ws. Eksportu Uzbrojenia (ang. UE Code of Conduct on Arms Exports) składa się z trzech części. Część pierwszą stanowi preambuła podkreślająca jego znaczenie oraz określająca cele inicjatywy. Na część drugą składają się wspomniane wyżej kryteria. W skład deklaracji wchodzi również trzecia część opisująca procedury konsultacyjne oraz mechanizm notyfikacji decyzji odmownych ws. licencji eksportowych. Mechanizm ten polega na poufnej wymianie informacji na temat decyzji odmownych wobec podmiotów starających się o eksport uzbrojenia poza granice UE. Informacja powinna również zawierać uzasadnienie takiej decyzji. Jeżeli dane państwo skłania się do podjęcia pozytywnej decyzji ws. wydania licencji, a inne państwo wcześniej wydało decyzję negatywną w identycznym przypadku, państwa te mają w obowiązku skonsultować swoje stanowiska, w celu rozwiania wszelkich wątpliwości²⁵.

Unia Europejska posiada dodatkowo możliwość nakładania sankcji w postaci embarga na dostawy uzbrojenia do określonych państw. Decyzję w tej sprawie podejmuje Rada UE kwalifikowaną większością głosów. Przykładem jest embargo na dostawy uzbrojenia do Chińskiej Republiki Ludowej. Podobne sankcje UE nałożyła na takie państwa jak Sudan czy Myanmar²⁶.

---

handlu bronią, amunicją lub materiałami wojennymi [...]”. Art. 296 ust. 1b, *Traktat Ustanawiający Wspólnoty Europejskie* (tekst skonsolidowany uwzględniający zmiany wprowadzone Traktatem z Nicei z 26 lutego 2001 roku), <http://europa.eu>.

²³ Zob.: M. Klare, *Secret operatives, clandestine trades: the thriving black market for weapons*, „Bulletin of the Atomic Scientists” April 1988, Vol. 44, No. 3, s. 19–22.

²⁴ M. Bromley, *The impact on domestic policy of the EU Code of Conduct on Arms Exports. The Czech Republic, the Netherlands and Spain*, „SIPRI Policy Paper” 2008, No. 21, s. 5–8.

²⁵ Ibidem, s. 8–11; S. Bauer, M. Bromley, *The European Union Code of Conduct on Arms Exports. Improving the annual report*, „SIPRI Policy Paper” 2004, No. 8, s. 3–4.

²⁶ H. Mościcka, *II filar Unii Europejskiej – wybrane aspekty instytucjonalne*, w: *System instytucjonalny Unii Europejskiej*, red. K. Wojtaszczyk, Warszawa 2005, s. 459. W UE coraz częściej

Wymienione instrumenty stanowią skuteczne narzędzie międzynarodowej kontroli eksportu uzbrojenia. Unia Europejska stanowi w tym względzie przykład do naśladowania dla innych organizacji międzynarodowych dążących do objęcia ściślejszą kontrolą tego sektora. Dotyczy to w szczególności organizacji międzynarodowych w Afryce i Ameryce Łacińskiej. Wspomniane regiony borykają się przede wszystkim z problemem rozprzestrzeniania się broni lekkiej. Jej niszczyielski potencjał napędza konflikty etniczne w upadłych państwach Afryki oraz sieje terror na ulicach miast Ameryki Łacińskiej. Rosnące przez lata arsenały broni strzeleckiej z czasem rozchodzą się po świecie za sprawą handlarzy i przemytników. W celu przeciwdziałania temu zjawisku podjęto szereg inicjatyw międzynarodowych o zasięgu regionalnym. W 1997 roku, pod auspicjami Organizacji Państw Amerykańskich, podpisano Konwencję o nielegalnym handlu bronią strzelecką (ang. Inter-American Convention Against the Illicit Manufacturing and Trafficking in Firearms). Konwencja przewiduje działania na rzecz ujednolicenia narodowych regulacji dotyczących eksportu, importu oraz tranzytu uzbrojenia, a także wspólną walkę z przemytem broni strzeleckiej przez granice państw. Podobne inicjatywy podejmowały również organizacje afrykańskie. W 1998 roku, wprowadzono trzyletnie moratorium na eksport, import oraz produkcję broni lekkiej w ramach państw Wspólnoty Gospodarczej Państw Afryki Zachodniej (ECOWAS). Przedłużono je w roku 2001. W czerwcu 2006 roku dobrowolne moratorium przybrało postać konwencji międzynarodowej. Wprowadza ona całkowity zakaz handlu bronią lekką w państwach subregionu, poza nielicznymi i ściśle określonymi wyjątkami. Kolejną ważną inicjatywą jest Protokół z Nairobi (ang. Nairobi Protocol for the Prevention, Control and Reduction of Small Arms and Light Weapons in the Great Lakes Region and the Horn of Africa) podpisany 21 kwietnia 2004 roku. Umowa ta powstała pod auspicjami Wspólnoty Rozwoju Afryki Południowej (SADC). Ustanowiła jednolite procedury i standardy w zakresie obrotu uzbrojeniem²⁷.

Inicjatywy o zasięgu regionalnym stanowią ważny element systemu regulacji międzynarodowego handlu bronią. Ich powodzenie zależy jednak od dobrej woli państw w nich uczestniczących oraz pomocy udzielonej ze strony całej społeczności międzynarodowej.

REGULACJE WEWNĘTRZNE PAŃSTW

Kluczowe znaczenie dla skutecznego funkcjonowania wszelkich inicjatyw międzynarodowych regulujących obrót uzbrojeniem mają uregulowania wewnętrzne państw. W większości przypadków handel materiałami o znaczeniu strategicznym, w tym

---

słychać głosy podważające zasadność dalszego utrzymywania embarga będącego konsekwencją wydarzeń z czerwca 1989 roku. Szczególnie zainteresowana jego zniesieniem jest Francja, która w 2004 roku, przy wsparciu Niemiec, wezwała do rewizji zakazu eksportu uzbrojenia do ChRL. *SIPRI Yearbook 1995: Armaments, Disarmament and International Security*, Oxford 1995, s. 506–507 oraz K. Archick, R. Grimmett, S. Kan, *European Union's arms embargo on China. Implications and options for U.S. policy*, Congressional Research Service Report RL32870, Washington DC, 27 May 2005, s. 6–8.

²⁷ Z. Yihdego, op. cit., s. 120–122.

handel bronią, objęty jest szeregiem restrykcji i obostrzeń ze strony odpowiednich instytucji państwowych. Skuteczność tych regulacji zależy do wielu czynników. Fundamentem wszelkich wysiłków państwa w tym względzie jest przemyślana i odpowiedzialna polityka eksportowa. Równie ważnymi elementami narodowych reżimów eksportowych są rozwiązania legislacyjne wyrażone w formie ustaw, rozporządzeń, dekretów lub innych aktów prawnych. Ważne jest w tym względzie umiejscowienie tych przepisów w ogólnej hierarchii aktów prawnych oraz dobór instytucji realizujących zawarte w nich normy.

Polityka eksportowa stanowi swoisty kompromis pomiędzy interesem ekonomicznym sektora zbrojeniowego a względami natury politycznej. W praktyce oznacza ogół warunków i zasad, którymi kierują się państwa w zakresie eksportu uzbrojenia za granicę. Polityka eksportowa jest również odbiciem zobowiązań międzynarodowych, jakie dane państwo zaciągnęło w tym względzie. W Stanach Zjednoczonych została ona ujęta w treści ustawy McKinney-Rohrabacher, przyjętej przez Kongres w czerwcu 1999 roku. Jej zapisy zabraniają eksportu uzbrojenia do państw dokonujących zbrojnej agresji lub tych, które nagminnie łamią prawo międzynarodowe. Odwołuje się ponadto do porozumień międzynarodowych z udziałem USA. Dopuszcza jednak wyjątki w sytuacjach, gdy dotyczy to żywotnych interesów Stanów Zjednoczonych i bezpieczeństwa obywateli amerykańskich²⁸.

Często duży wpływ na kształt polityki eksportowej posiada opinia publiczna oraz instytucje społeczeństwa obywatelskiego. W Szwajcarii partie lewicowe oraz organizacje pacyfistyczne trzykrotnie podejmowały próbę wdrożenia całkowitego zakazu eksportu uzbrojenia za granicę. W referendach z lat 1972, 1997 oraz 2009 inicjatywa ta nie znalazła jednak uznania wśród obywateli tego państwa²⁹. Również w Niemczech działa szereg wpływowych organizacji pacyfistycznych krytycznie odnoszących się do sukcesów niemieckiej zbrojeniówki. Jedną z takich organizacji jest Wspólna Konferencja „Kościoł i Rozwój” (GKKE), skupiająca przedstawicieli kościołów ewangelickiego i katolickiego, która od jedenastu lat monitoruje politykę rządową w dziedzinie eksportu broni. Organizacja twierdzi, że postępujący wzrost sprzedaży niemieckiego uzbrojenia jest wynikiem braku wystarczającej politycznej kontroli w wydawaniu zezwoleń eksportowych. Oskarża rząd federalny o zezwalanie na eksport broni do państw, w których naruszane są prawa człowieka. Ostrej krytyce poddawany jest również system państwowych subwencji i ubezpieczeń dla niemieckich koncernów zbrojeniowych³⁰.

Polityka eksportowa wymusza istnienie odpowiednich przepisów i procedur, według których przebiegać powinien proces sprzedaży uzbrojenia za granicę. W większości państw każdorazowy eksport uzbrojenia wymaga uzyskania specjalnej licencji. Licencje eksportowe zaliczane są do grona pozataryfowych środków protekcji. Wprowadzanie ich ma na celu „zawężenie kręgu podmiotów handlujących danym towarem, co ułatwia kontrolę obrotów”. Licencja eksportowa obejmuje najczęściej „towary o dużym znaczeniu strategicznym dla danego kraju [...], którymi handel wymaga specjalnych

²⁸ Ibidem, s. 127.

²⁹ *Szwajcaria nadal eksporterem broni*, „Raport. Wojsko-technika-obronność” 2010, nr 1, s. 89.

³⁰ B. Radzikowska-Kryśczak, *Kłopotliwy sukces niemieckiego eksportu broni*, „Bałkany i Europa Środkowa – Tygodnik OSW” 2008, nr 1(35).

kwalifikacji³¹. Przyznawana jest na podstawie certyfikatu końcowego użytkownika (EUC, ang. End User Certificate). Jest to dokument wystawiany przez państwo-odbiorcę zainteresowane zakupem broni na własne potrzeby. W tego typu dokumencie państwo-odbiorca określa dokładnie o kupno jakiego typu uzbrojenia zabiega i jaka jego ilość go interesuje. Certyfikat powinien zawierać również deklarację władz państwa-odbiorcy, iż broń ta nie trafi do innych, nieautoryzowanych użytkowników. Jego wiarygodność powinna zostać poddana ocenie ze strony odpowiednich instytucji państwowych, w tym służb specjalnych. Ostateczną decyzję podejmuje wyznaczony do tego urząd lub ministerstwo³².

Uregulowania na poziomie narodowym pozostają zasadniczym instrumentem kontroli i regulacji międzynarodowego handlu bronią. Ich jakość warunkuje powodzenie wszelkich inicjatyw o charakterze międzynarodowym. Zaniedbania w tym względzie można tłumaczyć brakiem odpowiednich regulacji prawnych, nieudolnością poszczególnych instytucji, wysokim stopniem korupcji lub po prostu złą wolą.

TRAKTAT O HANDLU BRONIĄ

Dyskusje nad powołaniem do życia globalnego reżimu handlu uzbrojeniem trwają już od wielu lat. Sens i powodzenie takiej inicjatywy zależą od wielu czynników. Po pierwsze, wprowadzone w jego ramach rozwiązania powinny obejmować najwyższe możliwe standardy w zakresie kontroli obrotu uzbrojeniem konwencjonalnym. Po drugie, stronami takiego układu powinni zostać, w pierwszej kolejności, główni eksporterzy uzbrojenia, posiadający największy udział w tym rynku. Pojawienie się uregulowań w takim kształcie wypełniłoby, istniejącą od lat, lukę w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego.

Szansę na stworzenie takich regulacji wzrosły wraz z pojawieniem się projektu Traktatu o Handlu Bronią (ATT, ang. Arms Trade Treaty) forsowanego przez organizacje pozarządowe i rządy niektórych państw. Kampania obywatelska na rzecz projektu, której przewodził były prezydent Kostaryki Oscar Arias Sanchez, okazała się bardzo skuteczna. To dzięki niej 6 grudnia 2006 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ, stosunkiem głosów 153–1, uchwaliło rezolucję nr 61/89 zobowiązującą Sekretarza Generalnego do podjęcia prac nad stworzeniem nowej umowy międzynarodowej regulującej międzynarodowy obrót uzbrojeniem. Jedynym państwem głosującym przeciwko ATT były Stany Zjednoczone. 24 państwa wstrzymały się od głosu w tym ChRL i Rosja. Pierwszym krokiem na drodze realizacji postanowień rezolucji ZO było powołanie z początkiem listopada 2008 roku, specjalnej grupy ekspertów rządowych (GGE, ang. Group of Governmental Experts). Od wyników jej prac zależał dalszy los projektu³³.

³¹ M. Chrzan, M. Sutkowski, *Narzędzia regulacji w handlu zagranicznym*, w: *Handel zagraniczny. Organizacja i technika*, red. J. Rymarczyk, Warszawa 2005, s. 90.

³² *Small Arms Survey 2001: Profiling the Problem*, Cambridge 2001, s. 124–125.

³³ J. L. Ericsson, *The Arms Trade Treaty: The Politics behind the UN process*, SWP Working Paper (July 2007), Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin, s. 1–4, http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/arbeitspapiere/Erickson_working_paper_07_07_format_ks.pdf (5.10.2011).

W 2008 r. grupa ekspertów rządowych opublikowała raport podsumowujący wyniki jej prac. Raport stał się przedmiotem obrad Komitetu Przygotowawczego (PrepCom, ang. Preparatory Committee), powołanego przez Zgromadzenie Ogólne w grudniu 2009 r. Jego zadaniem jest przygotowanie konferencji ONZ przewidzianej na 2012 rok. W jej trakcie uzgodniona zostanie ostateczna treść przyszłego traktatu międzynarodowego³⁴. Wysiłkom podejmowanym w tym względzie sprzyja również fakt, iż wraz ze zmianą administracji w USA, państwo to wycofało swój dotychczasowy sprzeciw wobec ATT³⁵. Ma to istotne znaczenie zważywszy na fakt, iż Stany Zjednoczone są od wielu dekad największym eksporterem uzbrojenia na świecie.

Najważniejszym założeniem Traktatu o Handlu Bronią (ATT) jest fakt, że w przeciwieństwie do innych tego typu dokumentów ma on być prawnie wiążący. Traktat powinien opierać się na już istniejących i funkcjonujących rozwiązaniach prawnych stosowanych przez niektóre organizacje regionalne. Zasadnym wydaje się również postulat by właściwa treść układu zawierała najbardziej podstawowe rozwiązania, które mogłyby być zaakceptowane przez większość państw. Bardziej szczegółowe zapisy mogłyby być zawarte w dodatkowych protokołach, które strony układu przyjmowałyby dobrowolnie.

* * *

Problematyka kontroli zbrojeń i rozbrojenia skupia w sobie szereg zagadnień będących przedmiotem ciągłej troski ze strony światowych liderów i organizacji międzynarodowych. Od lat największą uwagę w tym względzie przyciągają kwestie zbrojeń strategicznych i proliferacji broni jądrowej. Wraz z zakończeniem zimnej wojny na znaczeniu zyskiwać zaczęła problematyka zbrojeń konwencjonalnych. Kwestia handlu bronią i technologiami wojskowymi stanowi ważny aspekt tej dziedziny. Międzynarodowy obrót uzbrojeniem w istotny sposób wpływa na kształt bezpieczeństwa na świecie. W dobie zagrożeń asymetrycznych waga tego problemu nabiera tylko na znaczeniu.

Istniejące obecnie instrumenty regulacyjne tworzą niespójny i nieskuteczny system, który wymaga wzmocnienia ze strony społeczności międzynarodowej. Koniecznym jest wprowadzenie wspólnych kryteriów i regulacji, które przybrałyby formę reżimu prawnego skupiającego szerokie grono państw zaangażowanych w obrót uzbrojeniem. Broń konwencjonalna, zarówno w postaci drogich i nowoczesnych technologii wojskowych, jak i prostej i taniej broni lekkiej, może stanowić niebezpieczne narzędzie przemocy. Istnienie powszechnego systemu regulacji powinno służyć zapobieganiu nadmiernej akumulacji uzbrojenia w rejonach konfliktów oraz uniemożliwieniu transferu broni do państw, w których może być użyta w celu represji wewnętrznych lub agresji na inne państwo. System taki powinien również służyć ograniczeniu zjawiska nielegalnego handlu bronią, z którego korzystają obecnie organizacje terrorystyczne.

---

³⁴ Strona informacyjna ONZ nt. Traktatu o Handlu Bronią, <http://www.un.org/disarmament/convarms/ArmsTradeTreaty> (6.10.2011).

³⁵ A. Mohammed, *U.S. reverses stance on treaty to regulate arms trade*, „Reuters”, 14.10.2009, <http://www.reuters.com/article/2009/10/15/us-arms-usa-treaty-idustre59e0q920091015> (6.10.2011).

Powodzenie wysiłków na rzecz stworzenia międzynarodowego reżimu handlu bronią, podjętych na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych, zależy od wsparcia ze strony największych producentów uzbrojenia w tym Stanów Zjednoczonych, Rosji oraz państw UE. Ograniczanie możliwości eksportu uzbrojenia może być jednak trudne do zaakceptowania w obliczu kryzysu finansowego, którego konsekwencją są cięcia w budżetach obronnych. Utrata krajowych zamówień wytwarza bowiem presję na promocję eksportu. Rządy państw mogą, w takiej sytuacji, zdecydować o złagodzeniu polityki eksportowej w celu poszerzenia rynków zbytu. Taki scenariusz utrudni ustanowienie nowego traktatu, a także może osłabić już istniejące narzędzia regulacji i kontroli.

STRESZCZENIE

Międzynarodowy handel bronią stanowi istotny czynnik kształtujący system bezpieczeństwa na świecie. Większość państw uznaje konieczność utrzymywania ścisłej kontroli obrotu materiałami wojskowymi. W artykule analizie poddano najważniejsze formy kontroli i regulacji międzynarodowego handlu bronią: sankcje w postaci embarga na broń wprowadzane przez RB ONZ; Rejestr Uzbrojenia Konwencyjnego ONZ; porozumienia nieformalne na przykładzie Porozumienia z Wassenaar; reżimy regionalne na przykładzie instrumentów Unii Europejskiej; narodowe regulacje eksportowe. Omówiono również przebieg prac nad stworzeniem globalnego reżimu kontroli handlu uzbrojeniem, jakie toczą się na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych. Celem tych działań jest ustanowienie traktatu zapobiegającego nielegalnej sprzedaży uzbrojenia.

CONTROL AND REGULATION SYSTEM IN THE INTERNATIONAL ARMS TRADE

ABSTRACT

The international arms trade constitutes an important factor that shapes global security system. For many countries, greater international control over export sales is essential to strengthening international stability. The article identifies and analyzes main control and regulation instruments in international arms trade: arms embargoes imposed by the UN Security Council; the United Nations Register Of Conventional Arms; informal regimes through the example of Wassenaar Arrangement; regional regimes through the example of the European Union regulations; national regulations on arms export. It also describes international efforts to create legally-binding arms trade regime with global scope. Their main goal is a treaty that requires strong national laws against the selling and brokering of illegal arms deals.